

MÜDERRİS DR. ÂKİL MUHTAR BEY'İN
“DARÜLFÜNUNUMUZ HAKKINDA BAZI MÜLÂHAZÂT”
ADLI RİSALESİ

Emre Dölen*

İstanbul Darülfünunu, TBMM Hükûmeti döneminde ve Cumhuriyet döneminin başında, 21 Nisan 1340 [1924] tarihine kadar, 1919 yılında çıkarılmış olan “Darülfünun-ı Osmanî Nizamnâmesi” uyarınca yönetilmiştir. Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından Darülfünun gündeme gelmiş, bir yandan “İstanbul Darülfünunu'nun şahsiyet-i hükmiyesi hakkında kanun” (Kanun No.493)¹ 21 Nisan 1340 [1924] günü kabul edilirken öte yandan aynı gün, “İstanbul Darülfünunu için tanzim olunan talimatnamenin tasdik ve kabulüne dair kararname” (21 Nisan 1340 [1924] tarih ve No.473)² ile “İstanbul Darülfünun Talimatnamesi” yürürlüğe konmuştur. Bu talimatname, “Darülfünun-ı Osmanî Nizamnâmesi” temel alınarak hazırlanmış olmakla birlikte, akademik açıdan ve özerklik bakımından ondan çok daha ileri bir yapı getirmiştir.

Öğrenimini Cenevre Tıp Fakültesi'nde yapmış ve orada “privat dozent” unvanını kazanmış olan İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nin önde gelen müderrislerinden Dr. Âkil Muhtar [Özden] (1877–1949), muhtemelen İstanbul Darülfünunu için hazırlanmakta olan talimatnameye katkıda bulunmak üzere 1924 yılı başlarında Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât başlıklı bir risale yayınlamıştır.³ Bu risalede özellikle akademik unvanların kazanılması ve bilimsel araştırma üzerinde durulmuştur.

Âkil Muhtar Özden

Mehmet Âkil Muhtar [Özden],⁴ Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin başkâtibi, Tıbbiye ve Harbiye'nin edebiyat muallimi ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin kurucularından olan Mehmet Muhtar Efendi'nin oğlu olarak 1 Ekim 1877'de İstanbul'da doğdu. Ağabeyleri olan dermatolog Dr. Celâl Muhtar (1866–1947) ve bakteriyolog Dr. Kemâl Muhtar'ın (1874–1958) yolunu izleyerek hekimliğe yöneldi. Paşakapısı Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Çengelköy'deki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye İdadisi'ne girdi. Bu okulu sınıfının yedincisi olarak bitirip Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye geçti. Daha idadî sınıflarında iken hürriyetçi fikirlerle tanışmış olan Âkil Muhtar Bey, Tıbbiye'de de bu yolda ilerleyerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Artan baskılar sonucunda hem hürriyet mücadelesini sürdürmek ve hem de iyi bir tıp fakültesinde öğrenimini tamamlamak üzere Ekim 1896'da “Sultan Hamîd'in haksız ve müstebit hükûmetine isyan ederek” İsviçre'ye kaçtı.

İsviçre'de Cenevre Tıp Fakültesi'ne kaydolarak öğrenimine birinci sınıftan başladı ve 1902'de mezun oldu. Gerek öğrenciliği sırasında çeşitli kereler ve gerekse mezun olduktan sonra bir yıl Paris'e giderek burada bilgisini arttırdı. 1903'de Cenevre'ye dönerek Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kliniği'nde Prof. Dr. Louis Bard'ın asistanı (assistant interne) oldu. Burada hazırladığı Méningite cérébro – spinale à forme prolongée başlıklı mezuniyet teziyle 28 Eylül 1904'de Tıp Doktoru (Docteur en Médecine) ünvanını kazandı. Hemen ardından Tedavi Polikliniği'ne asistan oldu. Farmakodinami asistanlığı süresini doldurduktan sonra 1907'de doçent (privat dozent) oldu ve “Tıp Müfredatı ve Pratik Tedavi” derslerini vermeye başladı. Bu dönemde yoğun bir bilimsel çalışma içine girerek önemli yayınlar yaptı. 1908'de İstanbul'a döndü.

* Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Analitik Kimya Anabilim Dalı, Haydarpaşa-İstanbul.

¹ Düstur (3. tertip), cilt 5, Ankara 1931, s.1047–1048.

² Düstur (3. tertip), cilt 5, Ankara 1931, s.1098–1107.

³ Âkil Muhtar [Özden], Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1340 [1924], 20 s., 17,5 x 11 cm. Bu risale aynı yıl Münir Bey tarafından Quelques réflexions sur notre université adı altında Fransızca'ya çevrilmiş ve 12 sayfalık bir risale olarak “Informations et traductions médicales” dizisinde yayımlanmıştır. Bkz. Bedi N. Şahsuvaroğlu, Dr. Âkil Muhtar Özden Bibliyografyası, İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1951, s. 88.

⁴ Muhtar Tevfikoğlu, Âkil Muhtar Özden, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1996, s.1–31; Ekrem Kadri Unat, “Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden'in hayatına bir bakış,” Ölümünün Kırkinci Yılında Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden (1877 – 1949), Mustafa Nevzat Eczacılık, Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul 1989, s.7–11; Necmeddin Rifat Yazar & A. Süheyl Ünver, Dr. Âkil Muhtar Özden Reçeteleri, İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1950, s.9–17; A. Süheyl Ünver, “Dr. Âkil Muhtar Özden,” Aförizma – Dr. Âkil Muhtar Özden Vecizeleri, İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1949, s.11–25; Emine Atabek, “Âkil Hoca'dan anılar,” Ölümünün Kırkinci Yılında Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden (1877 – 1949), Mustafa Nevzat Eczacılık, Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul 1989, s.23–26; Fahrettin Kerim Gökay, “Âkil Hoca,” İstanbul Klinik Dersleri, 1 (1), 73–75 (1949); Kâzım İsmail Gürkan, “Âkil Muhtar Özden,” İstanbul Klinik Dersleri, 1 (1), 76–79 (1949); Erich Frank, “Âkil Muhtar Özden,” İstanbul Klinik Dersleri, 1 (1), 80 (1949); M. Bedizel Zülfikar-Aydın, “Tıbbiye'nin Haydarpaşa'dan İstanbul'a nakline dair,” V. Türk Tıp Tarihi Kongresi (16 –18 Mart 1998, Ankara) Bildirileri, Ankara 1998, s.25–36.

II.Meşrutiyet'in (1908) ardından Kadırga'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin Tıp Fakültesi'ne dönüşümü sırasında Dr. Cemil [Topuzlu] Paşa ile Dr. Besim Ömer [Akalm] Paşa'nın tavsiyesi üzerine Hıfzıssıhha Muallimi olarak atandı. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'nin 1909'da Tıp Fakültesi ile birleşmesinin ardından yeni kadroda yer alarak Tecrübî Tedavi [Farmakodinami] ve Tedavi Seririyatı [Kliniği] Müderrisliğine getirildi.

İlk kez Mart 1917'de ve ikinci kez Ekim 1919'da Tıp Fakültesi Reisliği'ne seçildi. Mütareke ve işgal dönemine rastlayan Reisliği sırasında Tıp Fakültesi'nin bu dönemi en az zararlı geçirmesi konusunda önemli katkıları oldu.

Tıbbiye'nin İngilizler tarafından işgalini önlemek için elinden geleni yapmasına karşılık 3 Şubat 1335 [1919] günü işgal gerçekleşti. Damat Ferit Paşa hükümetinde Maarif Nâzırı olan Ali Kemal Bey, 20 Mart 1919'da Tıp Fakültesi'ne Fransa'dan 12 profesör getirme düşüncesini ortaya attı. Bu düşünce Tıp Fakültesi'nde hararetli bir tartışmaya neden oldu. Bir grup, bu teklife, Fransız kültür ve dilinin hakimiyetine neden olacağı gerekçesiyle karşı çıkarken, bir grup da bunun İngiliz işgalinin kaldırılması için bir fırsat olacağını savunuyordu. Âkil Muhtar Bey, Fransız işgal ordusunda görevli dört hekim Tıp Fakültesi kadrosuna alarak orta yolu izledi. Tıp Fakültesi'nde bilimsel araştırmaların yapılmasına, çok sayıda ders kitabının yayınlanmasına ve Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası'nın düzenli olarak çıkmasına büyük destek ve katkıda bulundu. 1933'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakodinami Enstitüsü'nün başına Ord. Prof. olarak getirildi. Temmuz 1943'de yaş sınırı nedeniyle emekli oldu. 12 Mart 1949'da vefat etti.

Dr. Âkil Muhtar [Özden] Cenevre'de çalışırken. Bedi N. Şahsuvaroğlu, s.XIII.

Âkil Muhtar Özden, Tıp Fakültesi Reisi olduğu dönemde, kız öğrencilerin Fakülteye alınmasına karşı çıkmış ve bu tutumunu daha sonra da sürdürmüştür.^{5,6}

Çok yönlü ve renkli bir kişiliğe sahip olan Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden, gerek darülfünun ve gerekse üniversite döneminde, bilimsel çalışma anlayışını yerleştirmeye çalışmış, çok sayıda (264 tane) tıp ve tıp dışı alanda yayın yapmış, uluslararası alanda adını duyurmuş, saygın bir hoca ve bilim adamıdır. Aynı zamanda iyi bir ressam olup tıpla ilgili çizimlerinin dışında bilinen resimlerinin sayısı 775 dolayındadır.

Ord. Prof. Dr. Erich Frank, Âkil Muhtar Özden'in ölümünden sonra, dersinde yaptığı bir konuşmada, onun hakkında "Âkil Muhtar harice karşı Türk tababetini temsil eden bir âlimdi" değerlendirmesini yaparak "hem teorik şubenin –farmakoloji– hem kliniğin –tedavî– mümessili idi. Her ikisini beraber götüren tedaris tarzını –Cenevre Üniversitesi Tıp Fakültesinde olduğu gibi– Türkiye'de ilk tatbik eden kendisi idi" demiş ve sonra, alışılmışın dışında olarak "hem klinik ve hem laboratuardan anlaması"nın onun en önemli özelliği olduğunu, bilimin gelişimi içinde bir kişinin bu iki şubeyi gereği gibi bilebileceğine kendisini tanıdıktan sonra inandığını ve bu bakımdan onun "dünyada dört beş mümessili bulunan bir nesle ait" olduğunu belirtmiştir.⁷

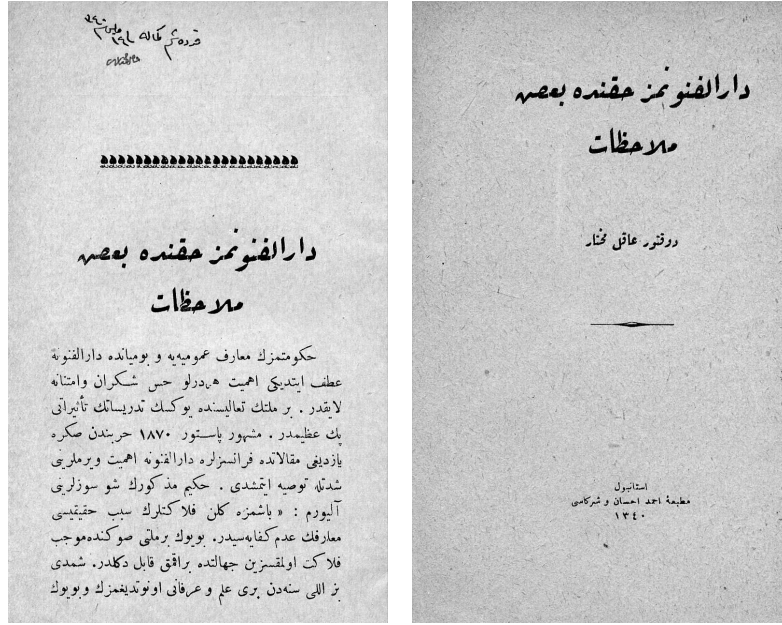
Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât

Âkil Muhtar, Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât adlı eserinin girişinde, hükümetin genel olarak maarife ve özel olarak Darülfünun'a verdiği önemi şükran hisleriyle karşıladığını ifade ettikten sonra, bir milletin yükselmesinde "yüksek tedarisatın tesirati"nin çok büyük olduğunu vurgulamaktadır. Bunun ardından "Darülfünun'un erkân-ı esasiyesi [temel direkleri] müderrisleridir" dedikten sonra öğretim kadrosunun liyakat derecesinin Darülfünun'un değerini belirlediğine işaret etmektedir. Müderrislerin yetersiz olması durumunda ise, bina, laboratuvar ve diğer maddi araçların mükemmel olmasının bir önemi yoktur. Buna karşılık gerekli maddi araçlara sahip olmayan ehil bir müderrisin de çalışmalarının ürünü sınırlı kalır.

⁵ Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay "Ruhan muhafazakâr olan Âkil Hoca, Tıbbiye kız talebesi alınması meselesinde muhalefette bulunanlar sırasında idi" değerlendirmesini yapmaktadır (Fahrettin Kerim Gökay, s.74-75).

⁶ Prof.Dr. Emine Atabek ise kendisi hakkındaki anılarını anlatırken eşine mesleğini bıraktırmasını eşinin hiçbir zaman unutmadığını, içinde kalan bu ukdenin Âkil Hoca'ya da aksetmiş olduğunu belirterek "belki, 1923'den önce kadınların Tıp Fakültesi'ne girmelerine karşı yaptığı itiraz bundan neşet etmiştir" değerlendirmesini yapmakta ve "sonradan Âkil Hoca kadınların bu mesleğe girmesini istemiştir" diyerek bazı örnekler vermektedir (Emine Atabek, s.26).

⁷ Erich Frank, s.80.

Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât (İstanbul, 1340/1924)
adlı risalenin kapak ve ilk sayfası (Dr. Şeref Etker koleksiyonu)

Çeşitli ülkelerin üniversitelerinin kuruluş tarihleri incelendiğinde, bunların başlangıç programlarının mevcut ve yetişmiş bilim adamlarının ihtisaslarına göre düzenlenmiş olduğunu ve ehil bir müderris yetişinceye kadar yeni kürsülerin açılmamış bulunduğunu, “yeni darülfünun tesis eden milletler[in] evvelâ müderrislerini” yetiştirdiklerini ve bundan “sonra bu hocaların adedine göre kürsüler ihdası suretile medreseler [fakülteler]” açtıklarını anlattıktan sonra, Türkiye’de Darülfünun’un kuruluşu konusunda aşağıdaki eleştiriyi yapmaktadır:

“Bizde bir asırdan beri mevcut olan Tıbbiye Mektebi ile yine uzun senelerden beri müessis [kurulu] bulunan Hukuk Mektebi’ne yeniden ihdas olunan Fen ve Edebiyat şubelerini ilâve ederek bir Darülfünun teşkil kılındığı zaman bu usulün hilâfı bir tarik [karşıtı bir yol] ittihaz olunmuşdur [tutulmuştur]. Avrupa darülfünunlarının programları alınarak bir takım kürsüler açılmış, bu derslere her bir muhitden [çevreden] müderrisler aranmış ve behemahal [elbette] bir zat [kişi] bulunub tayin edilmiştir.”⁸

Bu müderrislerden bazıları görevlerini “parlak bir surette ifaya muvaffak olmuş”larsa da bu durumun doğal olmadığını “kabul etmemiş lâzım gelir”.

⁸ Âkil Muhtar [Özden], s. 4.

Darülfünun’dan beklenen hizmet “yalnız amelî ve tatbikî malûmat itasından [pratik ve uygulamalı bilgi verilmesinden] ibaret değildir”. Tıp ve Hukuk Mekteplerinin kuruluş amacı memleketimizin ihtiyacı olan hekimleri ve hukukçuları yetiştirmektir ve programlar ile öğretim yöntemi buna göre düzenlenmiştir. Oysa Darülfünun Medreselerinin [Fakültelerinin] özelliği ve verecekleri derslerin hazırlanması bütün memleketlerde aynı şartlara yani bilimsel araştırmaya dayanır. Dr. Âkil Muhtar Bey, burada hazır bilgiyi aktarmaya dayanan bir meslek okulu ile Darülfünun [Üniversite] arasındaki kalın çizgiyi açık bir biçimde çizmektedir.

“Darülfünun’a müderris olacak zat [kişi] meslek-i akademyâi [akademik sistem] tabir olunan bir silsile-i tabakatdan [basamaklar dizisinden] geçmeğe ve bu esnada isbat-ı ehliyet ve liyakat etmeğe mecburdur.” Bunun ilk basamağı asistanlık veya internlikdir.⁹ Muktedir bir müderrisin yanına asistan olan genç, öğrenciliği sırasında kendisine hazırlanmış biçimde verilmiş olan bilgilerin nasıl elde edildiğini yakından görerek öğrenmeye başlar. Bir süre bu biçimde çalışarak bilimsel çalışmanın yöntemini öğrenen asistan ikinci basamağa yükselerek bizzat kendisi “tedkikat-ı ilmiyede bulunmağa” yani bilimsel araştırma yapmaya başlar. Bu basamakta müderrisin denetimi altında çalışır, eksikleri ve hataları müderris tarafından tamamlanıp düzeltilir. “İlim yolunda yürüyebilmek için mutlak surette kütübhâneye ihtiyaç vardır.” Bir konu hakkında araştırma ve incelemeye başlamadan önce, o konu üzerinde daha önce yapılmış olan araştırmaları ve eserleri gözden geçirmek gereklidir. “Asistan hayatının bir kısmını asârı [eserleri] müzakere üzerinde tettebbuat [bilgilenme] ve mütâlâât [inceleme] ile geçirir”. Böylece yeni bilgi ve fikirler kazanır, “zihniyeti gitgide tekâmül ederek taharriyat-ı ilmiyeye [bilimsel araştırmaya] ve tedrisat-ı ulûma [bilim öğretimine] müsaid bir şekil alır”. Asistan ilk eserini “müderrisin tashih [düzeltmesi] ve muavenatı [yardımı] ile” yayımlar. Sonra yayınların sayısı artar ve bunlar asistanın bilimsel kudretini gösterir.¹⁰

Sürekli çalışması ile yeterliliğini kanıtlayan asistan bir derece daha yükselip muavin olur ve öğretime hak kazanır. Bu aşamada birkaç yıl bazı “tali dersler vererek bu konuda kendini yetiştirir, eksikleri tamamlar ve “böylece muavinlik derece-i kemâle vasil olur”. Bundan sonraki basamak müderrisliktir.

⁹ Âkil Muhtar [Özden], s.5. Burada asistanlığın akademik sistemin temel basamağı olduğu ve önemi vurgulanmaktadır. Bu görüş, ancak çok uzun yıllar sonra, 1946’da çıkartılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile yaşama geçebilecektir.

¹⁰ Avrupa’daki akademik sistemi, yani akademik ünvanların bilimsel çalışma sonucu kazanıldığı sistemi savunan Dr. Âkil Muhtar’ın burada Avrupa akademik sisteminin ana temelini oluşturan doktoradan söz etmemesi ilginçtir. Yazdıkları, asistanların olgunluğunun yaptıkları yayınlara göre değerlendirilmesini önerdiği izlenimini vermektedir. Bu tutumunu kendisinin doktora yapmamış olmasına bağlayabiliriz.. Yukarıda bahsettiğimiz ve onun, Cenevre Tıp Fakültesi’ni bitirirken yaptığı tez bir mezuniyet tezidir.

"İşte kürsülere bu muavinlerden ve bunlar meyanında [arasında] en ziyade isbat-ı ehliyet ve liyakat etmiş olanlardan biri intihab olunur [seçilir]. Avrupa'da mevcut darülfünunların her müderrisi bu tarikle intihab edilmiştir [bu yolla seçilmiştir]. Bundan dolayıdırki mezkûr medâris-i ilmiye [söz konusu bilim fakülteleri] vezâif-i hakikiyelerini [gerçek görevlerini] ifa edebilmektedirler".¹¹

Memlekette gerekli nitelikleri taşıyan yeterli sayıda müderris bulunmadığı zaman hocalar nasıl yetiştirilecektir? Âkil Muhtar Bey, bu konuda yeni darülfünun açan çeşitli ülkelerin izlediği yolları anlatmaktadır. Japonya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin önce hocalarını Avrupa'da akademik sistem içinde yetiştirdiklerini ve daha sonra darülfünunlarını açtıklarını belirtmektedir.

Bizim Darülfünunumuzun "bazı kürsülerini işgal edebilecek" bilimsel yeterliliğe sahip müderrislerimiz yoktur. Görevimiz bu boşluğu doldurmak ve gerekli hocaları yetiştirmeye çalışmaktır. "Aksi takdirde hiçbir suretle Darülfünun'un tealisine hizmet [yükselmeye hizmet] ihtimali yokdur."

"Yoksa mevcut müderrisi kıyafetsiz [yetersiz] diye kaldırarak yerine parlak sözlü ve belki gayretli lâkin hakiki ilim zihniyetinden mahrum ve çok defa nümâyışkâr [gösterişli] birini getirmek Darülfünun'a fenalık etmektir. Çünkü bu suretle yeni gelen müderris eskisinden fazla ehliyet ve liyakati olmadığı halde sini [yaşı] hasebiyle mevkiini uzun seneler muhafaza edecek ve yetişib gelebileceklerin de yolunu tıkayacaktır. Bu takdirde kürsünün ehline intikali tehir edecek ve o şube-i ilmiye [bilim dalı] daha uzun bir zaman için geri kalacaktır".¹²

Akademik sistemin basamaklarını izleyerek müderris seçilenlerden beklenen görevler vardır. Bunlardan en önemlisi, üstlendiği dersi geliştirmek için sürekli olarak çalışmaktır. "İyi hazırlanmış bir ders herhangi bir büyük kitabdan veya birkaç kitabdan okunarak hülâsa edilmiş bir ders değildir." Müderris konusunu iyi bir biçimde bilmeli, dersini hazırlarken kitaplardan yararlanacağı gibi konuya ilişkin makaleleri izleyerek bunları inceleyip değerlendirmeli ve dersini sürekli olarak geliştirmelidir. Bunun yapılabilmesi "için de muktezi [gerekli] zamanın muntazaman [düzenli olarak] medreseye hasrı [fakülteye ayrılması]" gereklidir. Dr. Âkil Muhtar Bey, burada çok önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Tamgün çalışmayan ve böylece zamanını Darülfünun'a ayırmayan bir müderrisin iyi bir ders hazırlayıp anlatması ve yanındakileri yetiştirmesi mümkün değildir: "Görülüyor ki, hakkile vazifesini bilen bir müderrisin yükü pek ağırdır."

Müderrislerden beklenenlere karşılık "Darülfünun hocasına muhtaç bulunduğu vesaitin [araçların] hiç olmazsa asgari miktarını temin etmelidir."

¹¹ Âkil Muhtar [Özden], s.10.

¹² Âkil Muhtar [Özden], s.12.

Bunun başında iyi bir kütüphane gelir. Bu kütüphanede o bilim dalına ilişkin olarak yabancı dillerde yayınlanmış olan kitapların yanında özellikle bilimsel dergilerin tam koleksiyonları bulunmalıdır.¹³ Bunun yanında, Avrupa'daki kadar olmasa bile, maddi ihtiyaçlarını asgari düzeyde giderecek bir maaş ödenmediği sürece "bir hocadan bir muavinden esaslı bir şevk ve gayret beklemek doğru değildir."

Gerçek anlamda bir üniversite kurulabilmesi için hocaların akademik sistem içinde yetişmesinin ve gerekli altyapının oluşturulmasının zorunluluğu üzerinde duran Dr. Âkil Muhtar, "Darülfünunumuzun ciddî bir suretde islâhı, arz olunan bu esasatın tatbiki sayesinde mümkündür. Başka türlü ne yapılsa beyhudedir."¹⁴ sonucuna varmaktadır. Bunun ardından alınması gereken önlemler konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır.

"Hâl-i hazırda elde bulunan heyet-i tedrisiye [öğretim elemanları] şüphesiz matlûbu [istenileni] temin" edememektedir. Bununla birlikte, müderrislerden ve muavinlerden "çalışmak ve hakkile tedrisatda bulunmak kabiliyetine malik olubda ümid edildiği kadar gayret etmeyenler" vardır. "Bunları faaliyete getirmek iki şartla kabildir. Biri ciddî usul dahilinde çalışanları manen olsun taltif ve teşvik ve çalışmayanları bilakis aynı vechile tenkid eylemektir."¹⁵ Darülfünun gelişme yoluna girince, çalışma ürünlerini başka ülkelere tanıtmak zorundadır. Müderrisler ve muavinler bilimsel araştırmalarını Avrupa'daki bilimsel dergilerde yayınladıkları zaman bunların "Avrupa uleması [bilim adamları] nazarında müzâhir olan [ortaya çıkan] suret-i kabul müellifinin [yazarının] muvaffakiyeti hakkında iyi bir miyar [belirteç] teşkil eder." Böylece çalışanlar ile çalışmayanlar arasındaki fark ortaya çıkar. "Yalnız Türkçe intişar eden asâr [yayınlanan eserler] bu mühim vazifeyi ifa edemez" bunların önemi "başka bir nokta-yı nazardandır."¹⁶

"Bazı kürsülerimizin pek sönük olduğu" gerçeği inkâr edilemez. Bunlar için iki yol izlenebilir. Bunlardan birincisi "mümkün ise Avrupa'dan kabiliyet ve ehliyetle temayüz etmiş zevatı muvakkaten müderris olarak celb etmek"tir.

¹³ Dr.Âkil Muhtar'ın Tıp Fakültesi Reisi olduğu dönemde Tıp Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan yabancı dildeki kitap ve dergilerin bir kataloğu yayınlanmıştır. Katalog, Dr Hulusi Fuad [Togay] ve Tıp Fakültesi'nin bazı asistanları tarafından hazırlanmıştır: Catalogue de la Bibliothèque de la Faculté de Médecine de Constantinople, Imprimerie "Amiré" 1921, 148 s. Bu kataloğa göre Tıp Fakültesi Kütüphanesi'nde 2222 kitap bulunmaktadır (Bedi N. Şahsuvaroğlu , s. 87).

¹⁴ Âkil Muhtar [Özden], s.15.

¹⁵ Âkil Muhtar [Özden], s.16. Bu cümle tarafımızdan koyu yazılmıştır. Bu ilke, aradan geçen 80 yıla rağmen bir türlü tam olarak yaşama geçirilememiş olup,günümüzde de üniversitelerimizin başlıca sıkıntılarından birini oluşturmaktadır.

¹⁶ Âkil Muhtar [Özden], s.17. Burada Âkil Muhtar Bey, uluslararası (o dönemde Avrupa) ortamda yapılan bilimsel yayınların kabul görmesinin yayını yapanların bilimsel düzeyini belirlemede başlıca kıstas olarak alınmasını önermektedir. Ancak, Türkçe yayınların bu görevi yerine getiremeyeceğini söylemekle birlikte, Türkçe yayınların da önemini vurgulamaktadır.

Bunlar bir yandan Darülfünun'un Avrupa'daki üniversiteler ile ilişkisini kurarken öte yandan da muavinlerini bilimsel çalışmaya yönelterek bu çalışmaların ürünlerinin Avrupa'ya tanıtılması açısından büyük öneme sahiptirler. Yabancı müderris bulunamadığı takdirde ikinci bir yol olarak "muavinler arasında veya haricde ahlâk, zekâ, malûmat itibarile en muktedirlerini" seçerek "Avrupa darülfünunlarından en münasib olanına göndermek ve orada" çalışmalarını yakından izleyerek "birkaç seneler bırakmak lâzımdır."¹⁷

Bilimsel çalışma ortamının doğması ve araştırmaların yapılabilmesi için gerekli alt yapının da oluşturulması zorunludur.

"Bu hususta muvaffakiyeti temin için kütübhânenen ma'ada laboratuvarların kâfi levâzıma malik olması ve bahusus Tıp Medresesi [Fakültesi] için seririyatlarda [kliniklerde] hasta adedlerinin derece-i kifâyede [yeterli derecede] bulunması elzemdir. Ancak bu sayede taharriyat-ı ilmiye [bilimsel araştırma] kabil olur".¹⁸

Bunun yanında öğrencilerin uygulamaya yöneltilmesi de çok önemlidir. Her türlü pratik çalışma ortamı sürekli olarak çalışmaya açık tutulmalıdır.

"Talebe'nin ilk senelerden itibaren laboratuvarlarda, darülmesailerde [enstitülerde] bazı mümâresât-ı ilmiye [bilimsel alıştırma] ile bizzat meşgul olmasını temin etmelidir. Darülfünun laboratuvarları ancak mahdud saatlerde kapalı kalmalıdır. Başka zamanlar daima çalışan muavin ve talebenin orada bulunması muktezidir [gereklidir]".¹⁹

Darülfünun ile bir meslek yüksekokulu arasındaki farkın bilimsel araştırmada olduğunu ortaya koyan Âkil Muhtar Bey Darülfünun'un bu yolda ilerlemesi durumunda "nihayet on sene zarfında Avrupa darülfünunlarına muadil [eşdeğer]" bir yere ulaşacağına inandığını belirtmektedir.

Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a taşınması meselesi

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in 7 Temmuz 1933'de verdiği bir demeçte söylediği gibi "Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a nakli meselesinin münakaşası Tıp Fakültesinin Haydarpaşa'ya nakli gününden [1903] başlar."²⁰ Tıp Fakültesi'nin İstanbul yakasına nakledilmesi için 1903'te ileri sürülen görünür gerekçe, yatak sayısının az oluşu, yatak sayısı arttırılsa bile yeterli hastanın bulunamayışı ve bunun sonucu öğrencilerin yeterli hasta ve hastalık görmeden mezun olmalarıdır. Oysa İstanbul yakasındaki çeşitli hastahanelerde gerek yatak ve gerek hasta sayısı çoktur ve öğrenciler burada iyi bir biçimde yetişebilirler. Bu

¹⁷ Âkil Muhtar [Özden], s.18.

¹⁸ Âkil Muhtar [Özden], s. 17.

¹⁹ Âkil muhtar [Özden], s.19.

²⁰ A. Şevket Elman, Dr. Reşit Galip, Ankara 1955, s.147.

gerekçenin bazı haklı yanları olabilir, ancak soruna yerinde çözüm aramaya yönelmek yerine Tıp Fakültesi'ni İstanbul yakasına taşıma konusundaki ısrarın altında, açıkça söylenmeyen, başka bir neden bulunmaktadır. Tıp Fakültesi öğretim üyelerinin büyük bir çoğunluğunun ev ve muayenehaneleri İstanbul yakasındadır. Haydarpaşa'dan çıkıp muayenehaneye yetişmekte güçlük çekmektedirler. Bunun sonucunda, başka gerekçelere sarılarak Tıp Fakültesi'nin İstanbul yakasına taşınmasını savunmaktadırlar. Bu istekleri, nihayet 1933'de gerçekleşecektir. 1903–1933 arasındaki 30 yıl içinde büyük çabalarla kurulmuş olan tüm altyapı dağıtılarak ve terk edilerek, Tıp Fakültesi, İstanbul yakasındaki çeşitli hastahanelere dağılık ve sığıntı biçiminde yerleşecektir. Tıp Fakültesi'nin kısımlarının yeniden bir araya toplanması ve gerekli alt yapının oluşturulması uzun yıllar alacak ve bu durum fakültenin gelişmesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Cumhuriyet döneminin başında Darülfünun'a yeni bir biçim verilirken Tıp Fakültesi'nin İstanbul yakasına taşınması meselesi yeniden alevlenmiştir. İstanbul'a taşınmayı savunanların önde gelenlerinden biri de Müderris Dr. Âkil Muhtar'dır. Âkil Muhtar Bey, bu konuda şunları yazmaktadır.²¹

"Tıp Fakültesi için seririyatlardaki [kliniklerdeki] hasta yataklarının adedi pek noksandır. Bunu en amelî [pratik] bir tarzda şehrimizde bulunan münasib hastahânelerden istifadeyi temin ile telâfi etmek lâzımdır. Bu noksanın bilâ-ifâte-i zaman [vakit kaybetmeden] ikmâli artık farz olmuştur. Her memleketde Tıp Fakültesi mevcut hastahânelerden istifade eder. Bizde ise Maarifin [Maarif Vekâleti'nin] Medreseye [Fakülteye] tahsis ettiği bûdcenin onda dokuzu hastalara sarf edildiği halde yüzlerce talebeye azami otuz yataklık Dahiliye [İç Hastalıkları] ve Hariciye [Cerrahi] Seririyatlarında [Kliniklerinde] tedrisat yapmak vaziyet-i ilmiyesi [bilimsel durumu] mevcuddur. Eğer gülünc olmakda devam etmek istemiyor isek bu hale nihayet vermemelidir. Valide Hastahânesi'nin nâkıs [eksik] duran inşaatını bâ'delikmâl [tamamladıktan sonra] Haseki ve Cerrahpaşa Hastahânelerile birlikte tedrisat-ı seririyeye [klinik öğretimine] tahsisine muvaffak olan zat Türk tarih-i tıbbında [tıp tarihinde] unutulmaz parlak bir nam bırakacaktır."²²

Darülfünun Emîni İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] Bey de Tıp Fakültesi'nin İstanbul yakasına taşınmasından yanadır.

"Tıp Fakültesi'nin ruhu ve anlayışı bu ayrılıktan dolayı zamanla o derece değişmişti ki bu fakülte kendisini Darülfünun bütünlüğünden ayrı bir üniversite sanıyordu. Bütün işlemleri, hatta sözleri bunu gösteriyordu. Darülfünun Divanı'na gelen temsilcileri söz arasında, ayırında olmadan 'bizim fakülte, sizin Darülfünun' gibi sakat hükümler verirlerdi.... "Tıp Fakültesi'nin taşınması işi,

²¹ Âkil Muhtar [Özden], s.19–20.

²² Bu cümle tarafımızdan koyu yazılmıştır.

bu sıralarda sürekli söz konusu oluyordu. Tıp Fakültesi müderrislerinin, başta Âkil Muhtar [Özden] ve Neşet Ömer [İrdelp] olmak üzere, çoğu bunu istiyordu. Önemli neden, hasta bulmak gereksinimi idi. Taşınma işini ben de istiyordum. Önemli neden, Tıp Fakültesi'nin ayrılıktan kurtarılması, bir üniversite bölgesi durumuna gelecek olan Beyazıt'a yerleştirilmesi, fakülteler arası üniversite hayatının ve birliğinin doğması idi."²³

İsmail Hakkı Bey'in farklı nedenlerle de olsa sonuçta Tıp Fakültesi ile aynı görüşte olması üzerine Şehremaneti'ne ait hastahanelere Hilâl-i Ahmer'in [Kızılay] yardımıyla taşınıldı ve öğretime başlandı. Bu konuda İsmail Hakkı Bey "taşınmanın önemli bir bölümünü oldu bittiye getirdik" demektedir.²⁴

Taşınmaya karşı olanlar ise müderrislerin çoğunun taşınmaya karşı olduğunu, bu işi Âkil Muhtar ve Neşet Ömer Beylerin istediğini ve Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey'in onların görüşüne göre hareket ettiğini, Haydarpaşa'daki geniş binanın bırakılarak Bayezid'deki binalara sıkışmanın uygun olmayacağını savunmaktadırlar.

İsmail Hakkı Bey ise "Maliye Nezâreti binasını, Süleymaniye Kışla'sını, Sarı Kışla'yı, Bekir Ağa Bölüğü'nü Tıp Fakültesi'nin kullanımına vermek," Bekir Ağa Bölüğü'nü teşrihâne, Sarı Kışla'yı öğrenci yurdu ve Bayezid Medresesi'ni de bir biyoloji enstitüsü biçimine getirmek istediğini ve bu konuda Paris Sefir Vekili Hüseyin Ragıp [Baydur] Bey yoluyla Sorbonne'u yenileştiren mimara başvurduğunu ve olumlu cevap aldığını yazmaktadır.²⁵

1340 [1924] yılı sonunda Tıp Fakültesi klinikleri İstanbul'daki hastahanelere nakledilmiştir. Tıp Fakültesi'nin son iki sınıf öğrencileri 1924–1925 ders yılında Cerrahpaşa, Gureba ve Haseki Hastahanelerinde klinik stajı görmeye başlamışlardır. Bu arada Âkil Muhtar'ın tedavi Seririyatı [Kliniği] de Haseki Hastahanesi'ne taşınmıştır.²⁶ Tıp Fakültesi'nin öğretiminin İstanbul'un iki yakasını kapsayacak biçimde ikiye bölünmesi eğitim ve öğretimde önemli aksaklıklara neden olduğu gibi öğrencilerin büyük sıkıntı çekmelerine ve şikâyetlerine de neden olmuştur.

Kliniklerin nakli ile birlikte Tıp Fakültesi'nin tümüyle nakledilmesi konusundaki istek ve girişimler de yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu konuya öncülük ve sözcülük eden Müderris Dr. Âkil Muhtar [Özden] Bey üç risale

²³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Dünya Yayınları, İstanbul 1998, s. 303.

²⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, s.304.

²⁵ Ibid.

²⁶ Muhtar Tevfikoğlu, s.23. "O sırada kliniğini Haseki'nin tahta barakalarında kuran Âkil Hoca'nın hastaneden hastaneye koşarak yatak başında ne güzel dersler verdiğini hatırlarız" [Neşati Üster, "Âkil Muhtar Özden (1877 – 1949)", Klinik 7 (3 - 4), 56 – 70 (1949)]. Bu ifadeden ne kadar zor koşullar altında çalışıldığı açık olarak görülmektedir.

yayınlamıştır.²⁷ Bütün bunlara karşılık Tıp Fakültesi'nin taşınması konusunda karşı görüşleri ileri sürenler olduğu gibi,²⁸ günün koşulları ve özellikle malî durum nedeniyle Hükümet'in konuya sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Tıp Fakültesi camiasının bu yoldaki istek ve baskılarına tek başına karşı durarak hedef olmak istemeyen Hükümet, konuyu TBMM'ne getirmiştir. Görüşmeler sonucunda, 22 Nisan 1341 [1925]'de "Tıp fakültesinin Haydarpaşa'da kalması hakkında heyeti umumiye kararı" (Karar No. 142)" çıkmıştır.²⁹ Bu karara göre,

"Tıp fakültesinin seririyatlarla [klinikleriyle] birlikte Haydarpaşa'da kalması, Heyeti Umumiyenin [Genel Kurul'un] 22 Nisan 1341 [1925] tarihinde münakit [toplanan] 109 uncu içtimainın [birleşiminin] birinci celsesinde [oturumunda] tekrâr etmiştir [kararlaştırılmıştır]."

TBMM tarafından alınan bu karar, tartışmalara noktayı koymuş ve karar uyarınca klinikler yeniden Haydarpaşa'ya taşınmıştır. Tıp Fakültesi'nin aynı gerekçelerde İstanbul yakasına taşınması 1930'lu yılların başlarında yeniden gündeme gelmiş ve bu kez Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in de desteği alınarak 1933'de gerçekleştirilmiştir.³⁰

²⁷ Türk Tababetinin Terakkisi [İlerlemesi] Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a Nakline Vâbestedir [Bağlıdır]. İstanbul 1340 [1924], 12 s. ("2 Eylül 1340 [1924] tarihinde in'ikad eden Fakülte Meclis-i Müderrisîni'nde hazır bulunub İstanbul'a nakle karar veren zevat"ın adına).

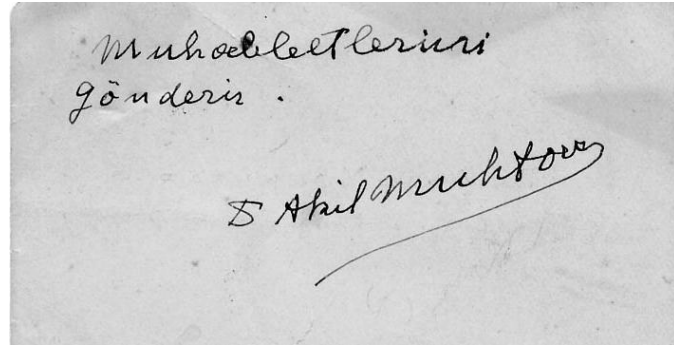
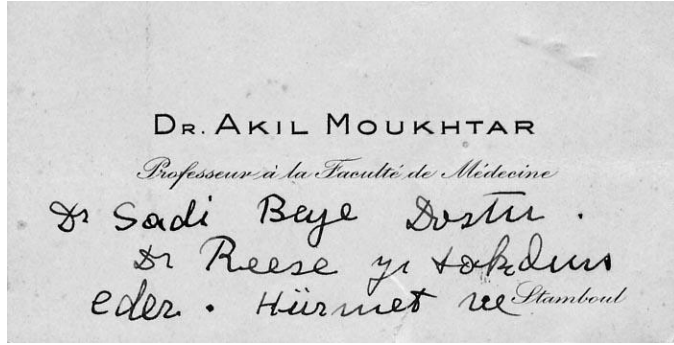
Âkil Muhtar [Özden] ve Celâl Muhtar [Özden], Tıp Fakültesi'nin İstanbul'da Bulunması Türk Tababeti İçin Hayatı Bir Meseledir. Kader Matbaası, İstanbul 10 Kânun-ı Sani [Ocak]1341 [1925], 8 s. (Bu risalede Tıp Fakültesi'nin taşınmasının gerekliliği ve Türk tıbbının ilerlemesine en uygun durum olduğu, ülkenin malî durumu göz önüne alındığında giderleri azaltacağı ve öğrencilere fazla yorgunluk çekirtmeden en fazla yararı sağlayacağı ileri sürülerek savunulmaktadır).

Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a Nakli Bir Zaruretdir. Yeni Matbaa, İstanbul 1341[1925], 20 s. (Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisîni'nin 4 Eylül 1340 [1924] tarihli celsesinde hazır bulunan müderris ve muallimler adına). Bedi N. Şahsuvaroğlu, s. 88 ; Muhtar Tevfikoğlu, s.23.

²⁸ "İstanbul Umum Hastahaneleri Etibba ve Müttehassîsîni" imzası ile "her tarafa bilhassa muhterem mebuslara ve erkân-ı hükûmete" gönderilmek üzere Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a Naklini İstiyenlerin Menvi-i Zamirleri ve Türk Tababetinin İnhitata Suret-i Sevki (Kader Matbaası, İstanbul 1341 [1925], 15 s.) adı altında bir risale yayınlanmıştır. Burada naklin gerçek sebebi "hiç şüphesiz ekserisinin yalnız muayenehaneleri İstanbul cihetinde olan müderrislere ve muallimlere temin-i suhulet gayesidir" biçiminde açıklanmaktadır.

²⁹ Düstur (3. tertip), cilt 6, Ankara 1934, s.681; Resmî Ceride, sayı 100, 6 Mayıs 1341 [1925].

³⁰ "Âkil Hoca, mektebin Haydarpaşa'da bulunduğu yıllar zarfında vazifesini noksanz yapmış olmakla beraber bu mevkiin fakülte için hiç müsait olmadığına inandığı için her fırsatta İstanbul'a nakli ideal tanıdı. 1925 yılında muvaffakiyetsizliğe uğrayan nakil tecrübesinden sonra da, yılmadan bu uğurda çalışmış, nihayet 1933 te naklin tahakkukunu görmüştü ki, her iki harekette de onun rolü ön plândadır." (Kâzım İsmail Gürkan, s.76). Kliniklerin tekrar Haydarpaşa'ya geri dönmesi üzerine Âkil Muhtar Bey o sırada Paris'de bulunan Muzaffer Şevki Yener'e yazdığı bir mektubunda "Fakülte maateessüf tekrar Haydarpaşa'ya döndü. İstanbul hastahanelerinde görülen mebzul vakayihin ehemmiyetini takdir edenler olmadı. Bizim müderris beylerin bir kısmı da lisanen taraftar, lâkin kalben kanaatleri yoktu. Ben bununla beraber hiç meyus değilim, bugün olmayan yarın olacaktır. Çünkü bu bir ihtiyaçtır" demiştir. Bir başka mektubunda da, "Burada hakiki terakkiye doğru bir adım atmış idik. İstanbul hastanelerinden istifade

Dr. Akil Muhtar [Özden]'in Dr. Sadi [Konuk] Bey'e Dr. Reese'yi takdim eden kartviziti
(Emre Dölen koleksiyonu)

EK

Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât (İstanbul, 1340/1924)

Hükümetimizin maarif-i umûmiyeye ve bu meyanda Darülfünun'a atfettiği ehemmiyet her türlü hiss-i şükran ve imtinana lâyıktır. Bir milletin tealisinde yüksek tedrisatın tesirâtı pek azımdır. Meşhur Pastör 1870 harbinden sonra yazdığı mütâlâatında Fransızlara darülfünuna ehemmiyet vermelerini şiddetle tavsiye etmiştir. Hakîm-i mezkûrun şu sözlerini alıyorum : «Başımıza gelen felâketlerin sebeb-i hakikisi maarifin adem-i kifayesidir. Büyük bir milleti sonunda mucib-i felâket olmaksızın cehaletde bırakmak kabil değildir. Şimdi biz elli seneden beri ilim ve irfanı unuttuğumuzun ve büyük (s.2) milletlerin mukadderatı üzerine fennin ne azim bir tesiri

teşebbüsü, çalışmayı sevenler için geniş bir saha olacaktı. Birkaç tabibin menafine muvafık gelmedi. Birkaç kişinin de işlerine uymadı. Gene Haydarpaşa kabristanına Türk tebabat tedrisatını gömdük. Mesuliyeti maneviyasını üzerine alanlar düşünsünler" diye yazmıştır (Muzaffer Şevki Yener, Cumhuriyet, 14 Mart 1949, s.2). M.Ş. Yener'in bu gazete yazısına dikkatimi çeken Dr. Şeref Etker'e teşekkür ederim.

olduğunu düşünmediğimizin cezasını çekiyoruz. Almanya, darülfünunlarının adedini tezyid ve bunlar arasında pek müfid gıpta hislerini teşvik ediyor, müderris ve ulemasını hürmet ve itibara gark ediyor. Geniş yapılmış darülfünunları en mükemmel alât ve edavat ile techiz ediyorken Fransa mesâil-i siyasiye ile meşgul olduğundan tedrisat-ı âliyesine pek az ehemmiyet veriyordu». Filhakika Almanya'nın yükselmesinde darülfünunun pek mühim bir hissesi var idi.

Darülfünunun vazifesi yalnız memleketin muhtac olduğu amelî malûmât-ı âliyeyi talimden ibaret değildir. Bu müessese milletin yüksek düşünür dimağlarını yetiştirmekle mükellefdir. İnsanlar fitraten muhtelif istidadlar ile dünyaya gelirler. Tedrisat-ı ibtidaiye ve tâliye sayesinde alelâde ihtiyacât için lâzım olan malûmat verilebilir. Lâkin istidadın azamî müfid bir şekle gelebilmesi ancak tahsil-i âliyenin yardımıyla mümkün oluyor. Zihniyetde şuûrî ve gayr-ı şuûrî aksamın mevcudiyeti hasebilen bir dimağın fennî surette düşünebilecek bir hale gelebilmesi pek çok medîd ve cedî (s.3) mesai ve tedkikata ihtiyaç gösteriyor. Bazen büyük bir kabiliyet ile doğan zevata tesadüf ediliyor ki bunlar az zamanda şâyân-ı hayret bir iktidar ve kemâl iktisab ediyorlar. Fakat böyleleri nadiratdandır. Bir milletin ekseriyet-i erbâb-ı irfanını ancak darülfünun veya diğer âli mektebler yetiştirebilir.

Şu kadar ki bu maksadı temin darülfünun ve mekâtib-i âliyenin bir derece-i kemâle vusûlünden sonra kabildir. Burada yalnız darülfünun hakkında bazı mülâhazât dermeyer etmek isterim :

Darülfünunun erkân-ı esasiyesi müderrisleridir. Heyet-i tedrisiyenin derece-i liyâkati, darülfünunun kıymetini tayin eder. Müderris'in iktidarı noksan oldukça binanın, laboratuvarların ve sair vesâit-i maddiyenin mükemmeliyeti ehemmiyeti haiz değildir. Fakal ehil bir müderrisin elinde hadd-i asgarîde olsun vesâit-i lâzime de mevcut bulunmazsa mahsûl-i mesaiyesi mahdud kalır.

Bir çok darülfünunların tarihçe-i tesisi tedkik edildikde görülür ki, bu müesseseler bidayetde programlarını mevcut ve yetişmiş erbâb-ı ilmin ihtisasına göre tertib etmişlerdir. Müteaddid kürsüler ehil bir müderris yetişinceye kadar açılmamıştır. (s.4) Japonyalılar, Romanyalılar, Bulgarlar gibi yeni darülfünun tesis eden milletler evvelâ müderrislerini yetiştirmişler ve sonra bu hocaların adedine göre kürsüler ihdası suretile medreseler açmışlardır. Ancak bazı esaslı dürüs için kendilerinde kâfi iktidarda müderris bulunmadığı zaman haricden ecnebi erbâb-ı ihtisas getirtmişlerdir.

Bizde bir asırdanberi mevcut olan Tıbbiye Mektebi ile yine uzun senelerden beri müessis bulunan Hukuk Mektebi'ne yeniden ihdas olunan Fen ve Edebiyat Şubelerini ilâve ederek bir darülfünun teşkil kılındığı zaman bu usulün hilâfi bir tarik ittihaz olunmuştur. Avrupa darülfünunlarının programları alınarak bir takım kürsüler açılmış, bu derslere her bir muhitden müderrisler aranmış ve behemâhal bir zat bulunub tayin edilmiştir. Vakia zevât-ı mezkûre meyanında mütamadî mesai-i zatiyeleri sayesinde deruhde ettikleri vezâifi parlak bir surette ifaya muvaffak olmuş ve işgal ettiği mevkiî kesbi istihkak etmiş olanlar vardır. Mamafih bu halin gayr-ı tabii bir vaziyet ihdas ettiğini kabul etmemiz lâzım gelir.

(s.5) Tıp ve hukuk mekteplerinin maksad-ı tesisi memleketimizin muhtac bulunduğu etibba ve erbâb-ı hukuku yetiştirmek idi. Programlar ve usûl-i tedris bu gayeye matuf bulunuyor idi. Halbuki bu kadarı bir darülfünun medresesi için kifâyet

etmez. Zira darülfünunun muntazar hizmeti yalnız amelî ve tatbikî malûmat itasından ibaret değildir. Darülfünunun vazifesi daha mühim ve daha vâsîdir. Bundan dolayı darülfünun müderrislerinin evsafı ve verecekleri derslerin sureti-ihzarı bütün memâlikde aynı şerâite tabi bulunur. Şerâit-i mezkûre ihtiyacât-ı ilmiyenin tevlihd ettiği bir takım kavanin haline geçmiş olduğu cihetile gayr-ı kabil-i ihmâldir. Bunlar tatbik edilmediği müddetce hakikî bir darülfünun tedrisatı olmaz. Evvel emirde bu şerâiti nazar-ı tedkikden geçirmek isterim. Bunun için de Avrupa medâris-i ilmiyesinde bilâistisna bir müderrisde ne gibi evsaf arandığını arz edelim :

Darülfünuna müderris olacak zat meslek-i akademiyaî tabir olunan bir silsile-i tabakâtdan geçmeğe ve bu esnada isbat-ı ehliyet ve liyâkat etmeğe mecburdur. Merâtib-i mezkûrenin ilk merhalesi muktedir bir müderrisin yanında asistanlık (s.6) veya internlik etmektir. (Bu merhale bâhusus fen ve tıbb medreseleri için şarttır). Böylece genç mezun, ilim ve tahsil-i ilim usulleri ile doğrudan doğruya temasa gelir. Talebeliği esnasında kendisine bir çok mesai neticesinde elde edilmiş olan malûmatı hazırlanmış bir halde vermişlerdi. Her ne kadar tedrisatın derece-i kemâlile mütenasib olarak bu devrede dahi talebeye malûmat-ı mezkûrenin ne gibi usullerle istihsal olunduğunu gösterecek bir takım tecrübeler irae edilmiş ise de, tedrisat zamanının mahdudiyeti ve öğretilecek mebâhisin vüsati dolayısıyla bu cihete lâzım geldiği kadar inkişaf verilememiş idi. İşte asistan müderrisinin yanında bu usulleri yakinen öğrenmeğe başlar. Lâkin bu temasın hasıl edeceği netice müderrisin derece-i ehliyetine tabidir. Meselâ münhasıran dersine aid bazı taharriyât-ı kimyeviye, bakteriyolojiye veya hikemiye ile iktifa etmek adeti olan bir müderris asistanına amelî ve tatbikî bir çok usuller öğretmiş olur fakat hakikî bir meslek-i akademiyaî için elzem olan tedkik-i ilmî zihniyetini vermiş bulunmaz. Bu asistan belki usta bir kimyager, mahir bir (s.7) bakteriyolog, hazik bir tabib-i mümâres olur. Fakat akademiya mesleğinde yol kazanmış olmaz. Her darülfünunda bazı bu kabil müderrisler mevcuttur. Bunların asistanları hemen bilâistisna bir müddet sonra heyet-i tedrisiyeden ayrılmışlar ve medrese ile alâkalarını kesmişlerdir. Aynı medresede bulunan diğer bazı müderrislerin maiyetinde çalışan gençler ekseriyetle akademiya mesleğinde ilerlemiş ve nihayet bir kürsüye sahib olmuşlardır.

Bir müddet bu suretle bir müderrisin maiyetinde çalışarak akademiya mesleğine bir merbutiyet hasıl etmiş olan asistan ikinci bir kademeye yükselir. Orada bizzat kendisi tedkikat-ı ilmiyede bulunmağa başlar. Tedkikat-ı mezkûre ilk zamanlar behemahal müderrisin nazar-ı teftişi altında olmalıdır. Çünkü ilmî mesainin usûl-i esasîyesini teşkil eden müşahede ve tecrübe pek müşkildir. Pek çok esbâb-ı hata vardır. Tecrübesi noksan olan genc müdekkik bunları kolaylıkla göremez ve tashih edemez. O zaman takibe başlayacağı yol kendini bir muvaffakiyete isal eyliemez. Gençlikde şâyân-ı ehemmiyet bir şey bulayım da kendimi az çok göstereyim hissi şuûrî veya gayr-ı şuûrî surette (s.8) icra-yı hüküm ettiğinden hatalara sebebiyet verir. Eğer daha mebdinde bunlar tashih olunmazsa o zaman kusurlu bir zihniyet teessüs eder. Buda nihayet şarlatanlığa müncer olur. Kullanılan tecrübe vesaiti alekser büyük bir ihtimam ve daimî bir dikkate muhtacdır. Müderrisin mütemadî bir kontrolü olmadığı takdirde bu usullerin hakkile tatbiki kabil değildir. Çok defa istihsal edilen netice hatadan salim olmaz. Ve bu kabil mesai erbabını meslek-i tedrisde ileri götürmez.

Asistan bu yolda çalışarak müşahedât ve tecârib-i zatiyesile beraber hocasının irşadından yeni yeni malûmat iktisabına başladığı zaman kendisinde aşk derecesine

kadar vasıl olabilecek bir taharri-i hakâyık-ı ilmiye hevesi uyanır. Yine bu esnada müderris heveskâr gencin fende namuskârlık dediğimiz meziyetle ittisâfını temin eder. İşbu heves ve arzu-ı ilmînin müsmir olması için hangi yollarda gidilmesi muktezi bulunduğunu gösterir.

Bu gün herhangi bir şubeye aid olursa olsun ilim yolunda yürüyebilmek için mutlak surette kütübhâneye (s.9) ihtiyaç vardır. Kütübhânesiz hiçbir say-ı ilmî meydana getirilemez. Bir mevzua dair yapılması arzu edilen taharriyât ve tedkikata başlamazdan evvel aynı mevzu üzerine o zamana kadar intişar eden asârı gözden geçirmek lâzımdır. Günlük müşahede veya tecrübenin müdekkika öğrettiği bir vakıa acaba evvelce görülmüşmüdür? Görülmüş ise bu hususda ne dereceye kadar tamik-i tedkikat edilmişdir? Ne netice istihsal olunabilmişdir? Bunları ancak intişar etmiş olan asâr-ı ilmiyede bulmak mümkündür. Şu kadar ki büyük, küçük mütenevvi kitabları havi olan bir kütübhâne bu maksada kâfi değildir. Muhtelif şûabat-ı ilmiyeye ecnebi lisanlarile muharrer risâil-i mevkute koleksiyonlarını bir numerosundan son numerosuna kadar ihtiva eden bir hazine-i ulûm lâzımdır. Asistan hayatının bir kısmını asâr-ı mezkûre üzerinde tettebbuât ve mütalaât ile geçirir. Çok defa aradığını bulamaz. Fakat bu taharriyât bir çok müelliflerin mesai ve efkâr-ı zatiyesine izahât ve teferruâtile muttali olur. Böylece yeni bir takım malûmat ve efkâr iktisab eder. Zihniyeti git gide tekâmül ederek taharriyât-ı ilmiyeye (s.10) ve tedrisât-ı ulûma müsaîd bir şekil alır. İlk eser müderrisin tashih ve muaveneti ile neşr olunur. Sonra asâr-ı münteşire adedi çoğalır. Asâr-ı mezkûre asistanın gayr-ı kabil-i itiraz surette iktidar-ı ilmiyesini gösteren bir hüccet olur.

Ciddî ve devamlı mesai-i zatiyesile isbat-ı ehliyet eden asistan bir derece daha yükselmiş, muavin olmuş ve tedrisata kesb-i istihkak eylemiştir. Bu merhalede bazı tâli dersler vermek suretile mümârase iktisab eder. Birkaç seneyi de böyle geçirir. Her verdiği dersi malûmât-ı hazîrâ-yı ilmiyeye tevfiğ için çalışır. Nevakısını ikmâl eder. Böylece muavinlik derece-i kemâle vasıl olur. İşte kürsülere bu muavinlerden ve bunlar meyanında en ziyade isbat-ı ehliyet ve liyâkat etmiş olanlardan biri intihab olunur. Avrupada mevcut darülfünunların her müderrisi bu tarikle intihab edilmiştir. Bundan dolayıdır ki mezkûr medâris-i ilmiye vezâif-i hakikiyelerini ifa edebilmektedirler.

Denilebilir ki bir memleketde evsaf-ı lâzîmeyi haiz kâfi müderris olmadığı zaman nasıl hoca yetiştirilir? Bunun cevabını yeni darülfünun açan ve bunda muvaffak olan memleketlerin (s.11) ne suretle hareket ettiğini tedkik ile bulmak mümkündür. Japonlar bu gün ilim fende pek mümtaz bir mevki işgal ediyor. Darülfünunlarının hocaları benam-ı ulemadandır. Bunların ekserisi bâlâda arz edildiği vechile Avrupa'da akademiya mesleğinde bulunmuş, tedkikat ve tettebbuât-ı fenniyesile isimlerini o zamandanberi tanıtmış zevatdır. Diğer bir kısmı ise Japonya'nın Avrupa'dan muvakkat bir müddet için celb etmiş olduğu Avrupa'lı müderrislerin yanında yetişmiştir. Romanya'nın bir takım hocaları Almanya ve Paris darülfünunlarında meslek-i tedrisde kat-ı merâhilden sonra memleketlerine avdet ederek bir kürsü işgal eylemişlerdir. Bulgaristan yakında bir tıbb medresesi açtı. Hocalarının bir kaçını şahsen tanıdım. Bu hocalar dahi İsviçre ve Almanya darülfünunlarında diploma aldıktan sonra senelerce kalarak çalışmış, asâr-ı mühimme neşr etmiş ve muavinlik vazifesinde bulunmuş zevatdır. Hiç şübhe etmiyorum ki bu genç medrese az zaman zarfında kendisinden bahs ettirecektir. Bu muktedir müderrisler istikbalin genc hocalarını yetiştirecektir.

Bizim darülfünunumuzun bazı kürsülerini işgal edebilecek (s.12) ve mârrü'l-arz izahata göre isbat-ı ehliyet eyliyebilecek erbâb-ı irfanımız yokdur. Vazifemiz bu boşluğu doldurmak ve erbâbını yetiştirmeğe say ve gayret eylemektir. Aksi takdirde hiçbir suretle darülfünunun tealisine hizmet ihtimâli yokdur. Yoksa mevcut müderrisi kifayetsiz diye kaldırarak yerine parlak sözlü ve belki gayretli lâkin hakikî ilim zihniyetinden mahrum ve çok defa nümayışkâr birini getirmek darülfünuna fenalık etmektir. Çünkü bu suretle yeni gelen müderris eskisinden fazla ehliyet ve liyâkatı olmadığı halde sini hasabiyle mevkiini uzun seneler muhafaza edecek ve yetişib gelebileceklerin de yolunu tıkayacaktır. Bu takdirde kürsünün ehline intikali tehir edecek ve o şube-i ilmiye daha uzun bir zaman için geri kalacaktır.

Müderrisler bu vechile intihab olunduktan sonra kendilerinden beklenen bir takım vezâif vardır. Vezâif-i mezkûrenin en mühimi deruhde etdikleri dersi derece-i tekâmüle isal için daima çalışmaktır. Bunun için de muktezi zamanın muntazaman medreseye hasrı ve Avrupa müderrisleri tarzında ders hazırlanması şarttır. İyi hazırlanmış (s.13) bir ders müderrisin büyük bir gayret ve ihtimam sarfetmesine mütevakıftır. Bundan dolayı müderrisin her dersi aynı derece-i tekmilede olamaz. Fakat seneler gecdikce mükemmelen ihzar ve tedkik edilen derslerin adedini tezyid ve diğerlerini mümkün olduğu kadar taklîl etmek lâzımdır. İyi hazırlanmış bir ders herhangi bir büyük kitabdan veya birkaç kitabdan okunarak hülâsa edilmiş bir ders değildir. Müderrisler de kitab-ı mezkûreden istifade ederler. Fakat bunlarla iktifa edecek olurlar ise tedris vazifelerini ifa etmiş sayılamazlar. Müderris tedris edeceği mevzuu hakkile bilmelidir. Aynı mevzua dair yazılmış ve muhtelif risâil-i mevkûtede neşr edilmiş olan efkâr-ı müellefinin usullerini arayıp bularak okumuş ve hülâsa etmiş bulunması lâzımdır. Hatta mevzu-ı mezkûr üzerine tedkikat ve efkâr-ı zatiyeye dahi sahib olmalıdır. İşte iyi bir ders böyle hazırlanır. Lâkin her dersi bu suretle istihzar kabil değildir. Bir kısmının bibliyografyasını ilerlemiş muavinlerine yaptırır. Bir kısmını noksan olarak tedris eder şu kadar ki seneler gecdikce noksanların adedi süratle azalmalıdır.

(s.14) Görülüyor ki hakkile vazifesini bilen bir müderrisin yükü pek ağırdır. Bu yükü hafifletmeği taleb etmek hukuk-ı tabiiyesini teşkil eder. Tedkikat vesâitle mümkündür. Darülfünun hocasına muhtac bulunduğu vesâitin hiç olmazsa asgarî miktarını temin etmelidir.

Anifen arz edildiği vechile müderrisin mensub bulunduğu şube-i ilmiyeye aid Fransızca, Almanca ve İngilizce neşr olunan asâr ve risâilin bütün numerolarını havi koleksiyonlar bulunmalıdır. Zan ediyorum ki risâil-i mevkute cihetinden nisbeten biraz zengin olan Tıb Medresesi kütübhanesidir. Burada ancak son senelerde tedarik edilmiş otuz kadar cerâid-i tıbbiye koleksiyonu vardır. Mateessüf bunlardan bir çoğunun nüshaları tamam değildir. Kütübhanemizin Avrupa darülfünunlarınıninkine nazaran ne derece fakir olduğunu göstermek için Cenevre gibi küçük bir şehrin kütübhanesinde bin dörtüzyüzen ziyade muhtelif lisanlarda risâil-i mevkute koleksiyonu bulunduğunu ve bunlardan 250 adedinin tıbbiye aid olduğunu söylemek kâfidir.

Muavin ve müderrislerin sarf etdikleri mesai ve deruhde (s.15) eyledikleri ağır vezâife mukabil haiz buldukları bir takım hukuk meyanında temin-i ihtiyac-ı şahsileri dahi vardır. Bir çok darülfünunu bulunan mütereffi hükümetler bu cihetlere pek ehemmiyet atf etmişler ve hatta heyet-i tedrisiye için darülmesaiileri derununda hususî

ikametgâhlar, muayenehâneler bile ihzar etmişlerdir. Tabii biz bunu yapamayız ve bunu taleb etmek de kimsenin hatırından geçmez. Lâkin ihtiyacât-ı maddiyesini asgarî surette mu'men görmeyen bir hocadan bir muavinden esaslı bir şevk ve gayret beklemek doğru değildir.

Darülfünunumuzun ciddî bir surette ıslâhı arz olunan bu esasâtın tatbiki sayesinde mümkündür. Başka ne türlü yapılsa beyhudedir. Kürsülerde iyi bir muhâmî, parlak yazan iyi bir gazete muharriri, mahir bir cerrah, hazık bir tabib-i mümâris bulundurulabilir. Fakat zevât-ı mezkûre hiçbir zaman darülfünun müderrisi telâkki edilemezler.

Müderris ve muavinlerin haiz olmaları muktezi evsafdan biri de fezâil-i ahlâkiyedir. Bir müderrisin talebesi üzerine tesiri malûmdur. Yalnız sözle değil hareketile dahi kavâid-i ahlâkiyeye tamamilen riayet etmeyen bir hoca alim olsa (s.16) bile müfid olamaz. Bahusus darülfünun yalnız ilim ve maarıftan değil hissiyât-ı milliyeye ve ahlâkiyenin menbaı ve masdarıdır.

Hâl-i hazırda elde bulunan heyet-i tedrisiye şübhesiz matlubu temin edemiyor. Senelerden beri gördüğümüz tecâribe nazaran hukuk-ı terakki yolu tutulmadıkca bu hal değişmeyecektir.

Mebadisini arz ettiğimiz bu usulün bir de suret-i tatbikini temin ettiğimiz zaman görülür ki yapılacak bazı esaslı nokat vardır.

Evvelâ müderrisîn ve muavinlerimizden çalışmak ve hakkile tedrisatda bulunmak kabiliyetine malik olubda ümid edildiği kadar gayret etmeyenlerimiz vardır. Bunları faaliyete getirmek iki şartla kabildir. Biri ciddî usul dahilinde çalışanları manen olsun taltif ve teşvik ve çalışmayanları bilakis aynı vechile tenkid eylemektir.

Denilecek ki hakkile çalışanları nasıl anlayabileceğiz. Bunun erbâb-ı ihtisasca tayini kolay olmakla beraber memleketimiz için bazı müşkilât-ı mühimmenin mevcudiyetini de kabul lâzımdır. Darülfünun bir defa ismine kesb-i liyâkat ederek tarik-i terakkiye atılınca mahsül-i mesaisini memâlik-i mütemmedine-i (s.17) saireye tanıtmak mecburiyetinde bulunur. Müderrislerin, zaman zaman Avrupa cemiyet-i ilmiyelerine beyanât-ı fenniye bulunmaları ve Fransızca, Almanca, İngilizce cerâid-i ilmiyede zati mesailerini neşr ettirmeleri lâzımdır. Japonya'nın, Romanya'nın uleması bu suretle Avrupa mehâfil-i ilmiyesinde kendilerini tanıtmışlardır. Bizimde aynı tarikte sarf-ı mesai etmemiz şarttır. Müderris veya muavin tarafından vuku bulan neşriyatın Avrupa uleması nazarında müzahir olduğu suret-i kabul müellifinin muvaffakiyeti hakkında iyi bir miyar teşkil eder. Yalnız Türkçe intişar eden asâr bu mühim vazifeyi ifa edemez. Asâr-ı mezkûrenin ehemmiyeti başka bir nokta-i nazardandır.

Bu hususda muvaffakiyeti temin için kütübhaneden maada laboratuvarların kâfi levâzıma malik olması ve bahusus Tıb Medresesi için seririyatlarda hasta adedlerinin derece-i kifâyede bulunması elzemdir. Ancak bu sayede taharriyât-ı ilmiye kabil olur.

Bazı kürsülerimizin pek sönük olduğu gayr-ı kabil-i inkârdır. Fikrimizce bu kürsülere mümkün ise Avrupa'dan (s.18) kabiliyet ve ehliyetle temayüz etmiş zevatı muvakkaten müderris olarak celb etmek bu surete imkân bulunmadığı takdirde muavinler arasında veya haricde ahlâk, zekâ, malûmat itibarile en muktedirlerini bilintihab usûl-i ilmiyi öğrenmek üzere Avrupa darülfünunlarından en münasib olanına göndermek ve

orada birkaç seneler bırakmak lâzımdır. Bütün bu zaman zarfında muavinin mesaisini yakından takib etmeli ve müderrisin taht-ı nezâretinde mesai-i zatiyesine dair asâr meydana getirmesini talep etmelidir.

Mahdud bir zaman için ve yalnız muayyen birkaç şubede ifa-yı tedrisat eden veya edecek ecnebi mütehassısların Darülfünunumuzu Avrupa medâris-i ilmiyesile münasebete koymak ve bu suretle hem muavinlerini tarik-i mesaiye sevk hemde mahsûl-i mesaimizi Avrupa'ya tanıtmak nokta-i nazarından pek ziyade haiz-i ehemmiyet olduğu varest-i izâhdır. Zevât-ı mezkûreden Darülfünunumuzun teşkilât ve tedrisatı hakkında müfid raporlar da alınabilir. Pek çok Avrupa darülfünunlarında ecnebi müderrisler olduğu malûmdur.

Başka türlü her hangi bir şekilde yapılacak ıslahât (s.19) bifaidedir. Darülfünunumuzu katiyen ileri götüremez. Mahaza arz ettiğim hususatdan müstebân olacağı üzere ben şimdiden Darülfünunun daha fazla mesai sarf etmesini beklemiyor değilim.

Bu suretle terakki yoluna giren Darülfünunumuzun talebe için azamî faideyi temin edebilmesi diğer bir takım şerâite tabidir. İktisadî kısmından sarf-ı nazar talebenin tarz-ı mesaisi hakkında birkaç mühim noktaya nazar-ı dikkati celb etmek isterim. Talebenin ilk senelerden itibaren laboratuvarlarda, darülmesaiilerde bazı mümeresât-ı ilmiye ile bilzat meşgul olmasını temin etmelidir. Darülfünun laboratuvarları ancak mahdud saatlerde kapalı kalmalıdır. Başka zamanlar daima çalışan muavin ve talebenin oralarda bulunması muktezidir. Bin müşkilât içinde ise muvaffakiyetle çalışılmaz. Ancak selâmet-i fikriye ile iktisab-ı marifet kabildir.

Tıp Fakültesi için seririyatlardaki hasta yataklarının adedi pek noksandır. Bunu en amelî bir tarzda şehrimizde bulunan münasib hastahânelerden istifadeyi temin ile telâfi etmek lâzımdır. Bu noksanın bilâ-ifâte-i zaman ikmâli artık farz (s.20) olmuştur. Her memleketde Tıp Fakültesi mevcut hastahânelerden istifade eder. Bizde ise maarifin medreseye tahsis ettiği bûdçenin onda dokuzu hastalara sarf edildiği halde yüzlerce talebeye azami otuz yataklık dahiliye ve hariciye seririyatlarında tedrisat yapmak vaziyet-i ilmiyesi mevcuttur. Eğer gülünc olmakda devam etmek istemiyor isek bu hale nihayet vermemelidir. Valide Hastahânesi'nin nâkıs duran inşaatını ba'delikmâl Haseki ve Cerrahpaşa Hastahânesiyle birlikte tedrisât-ı seririyeye tahsisine muvaffak olan zat Türk tarih-i tıbbında unutulmaz parlak bir nam bırakacaktır.

Darülfünunumuzun bu tarik-i ıslahât ve tealide çalışmak şartile nihayet on sene zarfında Avrupa darülfünunlarına muadil bir mevki-i mümtaz ihraz edeceğine kanaatim vardır. O zaman müellifât-ı garbiyede Türkiye Darülfünunu hocalarının namı dahi zikr edilecek, Türkiye Darülfünunu Avrupa aile-i ilmiyesine dahil olacak ve böylece Türk milletinin öz malı bir Türk ilim ve irfanı meydana gelecektir.

Professor Dr. Âkil Muhtar's memorandum on the Darülfünun

Emre Dölen

The second half of the 19th century witnessed a number of attempts to establish in Istanbul, an institution of higher education aiming the instruction of the civilians. Founded in 1900, the "Darülfünun-i Osmanî" (Ottoman University) lived for about three decades. The University Reformation of 1933, abolishing the Darülfünun, paved the way for the establishment of the present day Istanbul University.

The Darülfünun was much discussed during the first decades of the 20th century and attempts were made to secure its reformation. Dr. Akil Muhtar [Özden] (1877-1949), professor of pharmacodynamics at Darülfünun's Medical Faculty, was also involved in these debates. His 20-page pamphlet titled Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât (Memorandum on the Darülfünun, Istanbul 1924), exposed his critics regarding the organisation, the teaching staff and the location (at Haydarpaşa) of this institution and put forward the measures to be taken for its reformation.